

GŁOS W DYSKUSJI

IRMINA JUDYCKA (Warszawa)

Ze względu na wyczerpujące referaty naukowców czeskich ograniczam się tylko do kilku uwag, które nasunęły mi się w wyniku moich doświadczeń dialektologicznych.

I. Kwestionariusz do atlasu ogólnosłowiańskiego nie może być wynikiem apriorycznych założeń. Musi on się opierać na konkretnym materiale. Dla części składniowej kwestionariusza istotny więc jest dobór materiału, który ma stanowić punkt wyjściowy kwestionariusza.

P. doc. Bauer przedstawił projekt kwestionariusza ilustrowanego przykładami z literackiego języka mówionego. W moim przekonaniu taki materiał do celów kwestionariuszowych się nie nadaje; za pomocą ogólnosłowiańskiego kwestionariusza syntaktycznego będzie się przecież zbierało materiały wykorzystane później do atlasu. Atlas zaś ma przedstawiać wzajemne stosunki składniowe między poszczególnymi językami sławiańskimi.

Z wszelkiej ekspozycji kartograficznej wynikają jakieś wnioski. W wypadku atlasu ogólnosłowiańskiego wnioski te będą dotyczyć rozwoju poszczególnych języków, poza tym będą one stanowić podstawę do ewentualnej rekonstrukcji stanu prasłowiańskiego.

Wydaje mi się, że najbardziej odpowiednimi materiałami wykorzystywanymi do atlasu powinny być materiały gwarowe języków słowiańskich. Przemawiają za tym następujące argumenty:

1. Język mówiony literacki ulega silniej wpływowi literackiego języka pisanego aniżeli gwary.

2. Gwary, zwłaszcza najstarsze, reprezentują, jak wiadomo, stan archaiczny.

Pewne problemy będą wspólne zarówno w literackim języku mówionym jak i w gwarach, ale w gwarach można wykryć zjawiska swoiste tylko dla mowy ludności wiejskiej. Opieranie się więc wyłącznie na przykładach z literackiego języka mówionego może spowodować, że pewne ważne zagadnienia składniowe mogą ująć uwadze i być w kwestionariuszu pominięte.

II. Istotnym także zagadnieniem jest wybór zjawisk syntaktycznych do kwestionariusza.

P. doc. Bauer proponuje w swoim projekcie do kwestionariusza, żeby przy wyborze zjawisk składniowych stosować 2 kryteria:

I-e kryterium: „w kwestionariuszu powinny być uwzględnione zjawiska o charakterze bardziej ogólnym będące ważną częścią systemu składniowego danego dialektu“.

II-e kryterium: „zjawiska te powinny nadawać się do mapowania“

Wydaje mi się, że nie wiemy jeszcze, które z tych zjawisk są ową ważną częścią składniową systemu syntaktycznego danego dialektu, ponieważ nie mamy zbadanej składni gwar poszczególnych języków słowiańskich, m. i. składni gwar polskich.

Nie mając żadnych syntetycznych prac z zakresu składni dialektów nie możemy stwierdzić, które ze zjawisk składniowych będą nadawać się do mapowania. Sądzę, że pierwszym etapem pracy nad kwestionariuszem i atlasem ogólnosłowiańskim jest opracowanie składni gwarowej poszczególnych języków słowiańskich i sporządzenie map z terenów gwarowych tych języków, dopiero drugim etapem będzie ustalenie i wybór zagadnień składniowych do atlasu ogólnosłowiańskiego.

III. W związku z pracami nad kwestionariuszem i atlasem ogólnosłowiańskim nasuwa się jeszcze jeden problem, mianowicie stosunku kwestionariusza do atlasu. Kwestionariusz, moim zdaniem, powinien obejmować jak największy zakres zjawisk syntaktycznych, atlas zaś ma stanowić wybór pewnych tylko zjawisk, mianowicie tych, które będą wynikać z poszczególnych kwestionariuszy i nadawać się do mapowania.

IV. Obok tych uwag o charakterze metodologicznym nasuwają się pewne uwagi praktyczne dotyczące formy kwestionariusza i jego realizacji w pracy terenowej.

Zagadnienia: „Jak powinny wyglądać poszczególne pytania kwestionariusza“ i „jak otrzymywać na nie odpowiedzi w terenie“ pozostają z sobą w ścisłym związku. Od sformułowania bowiem zagadnień w kwestionariuszu zależą odpowiedzi informatorów.

Moim zdaniem, kwestionariusz atlasowy może służyć tylko wykształconemu syntaktologowi.

W kwestionariuszach leksykalnych zagadnienia są formułowane w postaci pytań przeznaczonych dla informatorów, np. „jak się nazywa narzędzie, za pomocą którego wykonywamy orkę?“ — odpowiedź w tym wypadku jest jednoznaczna.

Przy eksploracji zjawisk składniowych, podobnie jak fonetycznych lub morfologicznych, pytań nie można stosować, ponieważ sugerują odpowiedź. Należy więc zagadnienia składniowe ująć w punkty informujące eksploratora czego ma w terenie szukać. Np.

1. Zdanie proste, dwuczłonowe:

Części zdania: podmiot, orzeczenie, dopełnienie, okolicznik, przydawka itd. Można więc przyjąć kategoryalny układ zagadnień (to jest zresztą sprawa dyskusyjna),

można też (np. w wypadku grup przyimkowych) zastosować pytanie, np.: „Czy się mówi u was: *jadę do Krakowa*, *jadę na Kraków*, czy też *jadę w Kraków*“ albo: *dziewczyna idzie na tańce*“ czy „*dziewczyna idzie w tańce*?“ Podać jaka jest różnica znaczeniowa w zakresie tych przyimków — a więc zwrócić uwagę eksploratora na funkcje semantyczne i syntaktyczne przyimków.

Rekapitulując powyższe uwagi wysuwam następujące propozycje:

1. Aby atlas ogólnosłowiański spełnił swoje zadanie, tj. wskazywał na rozwój składni języków słowiańskich, a ponadto uwidaczniał na mapach najstarszą warstwę językową, musimy kwestionariusz do atlasu oprzeć na materiałach przede wszystkim gwarowych otrzymanych z nagrań na taśmy magnetofonowe.

2. Praca nad kwestionariuszem do atlasu ogólnosłowiańskiego powinna być wykonywana w dwóch etapach:

a) pierwszym etapem powinno być opracowanie kwestionariuszy składniowych dla gwar języków ojczystych,

b) drugim etapem będzie konfrontacja tych kwestionariuszy i wybór zjawisk do wspólnego kwestionariusza ogólnosłowiańskiego.

3. Kwestionariusz z zakresu ogólnosłowiańskich zjawisk składniowych będzie przeznaczony wyłącznie do użytku wykształconego syntaktologicznie eksploratora.

4. Formę kwestionariusza ma stanowić spis wytypowanych zagadnień składniowych. Kwestionariusz więc ma być schematem obejmującym zjawiska składniowe, stanowiącym niejako już pewną interpretację faktów syntaktycznych.

W związku z teoretycznymi podstawami kwestionariusza ogólnosłowiańskiego, a także jego realizacją w praktyce, nasuwa się szereg problemów szczegółowych, które wymagają przemyślenia i przedyskutowania. Sądzę, że będzie to możliwe choćby w drodze korespondencyjnej wymiany myśli.

K ZÁSADÁM SESTAVOVÁNÍ SYNTAKTICKÉHO DOTAZNÍKU PRO SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS

JAROSLAV BAUER (Brno)

V úvodu k diskusi jsem se již zmínil o tom, že se vyskytují pochybnosti, je-li možno sestavit syntaktický dotazník pro slovanský jazykový atlas, když neznáme v dostatečné míře syntax jednotlivých slovanských nářečí. Vzhledem k příspěvku dr. I. Judycké bych se rád k této otázce ještě stručně vrátil.

Je nepochybné, že východiskem při sestavování dotazníku musí být jevy nářeční, nikoli jevy spisovného jazyka třebas i v jeho hovorové podobě. To jsem měl také na mysli při návrhu na výběr syntaktických jevů, publikovaném ve Slavii.